

§ юрист
УКРАЇНИ
науково-практичний журнал

Виходить щоквартально

Заснований 2003 року

№ 4 (25) 2013

Харків
«Право»
2014

*Рекомендовано до друку редакційною колегією
(Протокол № 11 від 15.01.2014 р.)*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 10325 від 28.08.2005

Юрист України : наук.-практ. журн. / редкол.: С. П. Погребняк, Ю. В. Баулін, Ю. П. Битяк та ін. – Х. : Право, 2014. – № 4 (25). – 128 с.

Засновники:

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Національна академія правових наук України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Харківська обласна організація Союзу юристів України
Товариство з обмеженою відповідальністю фірма «Юридична міжнародна служба»
Товариство з обмеженою відповідальністю «Український науково-практичний
консалтинг»

Видавець:

Харківська обласна організація Союзу юристів України

На підставі постанови Президії ВАК України № 1-05/2 від 31.05.2011 журнал включено до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук

Редакційна колегія:

Погребняк С. П. – доктор юридичних наук, доцент
(головний редактор)
Баулін Ю. В. – доктор юридичних наук, професор
Битяк Ю. П. – доктор юридичних наук, професор
Борисов В. І. – доктор юридичних наук, професор
Головко О. М. – доктор юридичних наук, професор
Гусаров С. М. – доктор юридичних наук
Гетьман А. П. – доктор юридичних наук, професор
Комзюк А. Т. – доктор юридичних наук, професор
Косюта М. В. – доктор юридичних наук
Кривобок В. В. – кандидат юридичних наук, доцент (заступник головного редактора)
Петришин О. В. – доктор юридичних наук, професор
Синчук В. Л. – кандидат юридичних наук, доцент
Тітов М. І. – кандидат юридичних наук, доцент
Добровольський С. В. – відповідальний секретар

Адреса редакційної колегії:

61058, м. Харків, вул. Данилевського, 32б

Тел. 050 916 80 87

E-mail: Dobrovolskiy_s@ukr.net

© Національна академія правових наук
України, 2014
© Харківська обласна організація
Союзу юристів України, 2014
© «Право», оформлення, 2014

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Косінов С. А.

КОНТРОЛЬ НАД ПУБЛІЧНОЮ ВЛАДОЮ ЯК ФУНКЦІЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 5

Курусь Т. В.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ..... 11

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Євсєєв О. П.

«СПРАВА АССАНЖА» У ВЕРХОВНОМУ СУДІ
СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА 18

Задихайло Д. Д.

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЩОДО МОДЕРНІЗАЦІЇ
КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН..... 25

Новак О. М.

ФАКТОРИ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ ВИБІР СПОСОБІВ
ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ У СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ 32

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС

Тацій Л. В.

ПОНЯТТЯ «РОЗУМНИЙ СТРОК»
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ГАРАНТІЯ
НАЛЕЖНОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ..... 37

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

Буткевич О. В.

КЛАСТЕР ЯК ОБ'ЄКТ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ
ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ..... 43

Задихайло Д. В.

ХОЛДИНГОВІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК ФОРМА
КОНЦЕНТРАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ:
ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ 50

Погорецька Н. В.

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ 58

Верещазіна О. С.	ОКРЕМІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ АНТИМОНОПОЛЬНО-КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	65
Гладка О. В.	КОМЕРЦІЙНА КОНЦЕСІЯ ЯК СКЛАДОВА ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	72
Кузьміна М. М.	РОЗВИТОК БІОЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ.....	79
Уразова Г. О.	КАТЕГОРІЯ ВІДМОВИ У РЕЧОВИХ ТА ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: ПРАВОВА ПРИРОДА, МЕХАНІЗМ ЗАСТОСУВАННЯ.....	85
Шимко А. Р.	ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ З МЕТАЛОБРУХТОМ.....	92

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Білаш О. В.	ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ СЛУЖБОВИХ ОСІБ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗЛОЧИНУ ЩОДО РЕЛІГІЙНИХ СПОРУД АБО СВЯТИНЬ	100
--------------------	---	-----

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Сергєєва Д. Б.	ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ДОКАЗУ ЯК ЙОГО ВЛАСТИВОСТІ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ.....	106
Набрusco М. С.	ВИДИ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ	112

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Маринів Н. А.	ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ПОДАТКОВОЇ ПЕРЕВІРКИ	118
----------------------	--	-----

ПАМ'ЯТІ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО-ПРОЦЕСУАЛІСТА

Ю. М. ГРОШЕВОГО	123
------------------------------	-----

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права факультету європейського права та правознавства Ужгородського національного університету

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ СЛУЖБОВИХ ОСІБ ЯК СУБ'ЄКТІВ ЗЛОЧИНУ ЩОДО РЕЛІГІЙНИХ СПОРУД АБО СЯТИНЬ

Стаття присвячена дослідженню проблеми кваліфікації дій службових осіб та визначення службової особи як суб'єкта незаконних дій щодо релігійних споруд або святинь. Автором розглядаються проблемні питання кримінальної відповідальності службових осіб за незаконні дії, передбачені статтями 178, 179 КК України, аналізується класифікація загального та спеціального суб'єктів злочину у вітчизняному кримінальному законодавстві, дається оцінка правовим поняттям «спеціальний суб'єкт» та «службова особа».

Ключові слова: кримінальне право, релігійні споруди та святині, суб'єкт злочину, кваліфікація дій, службова особа.

Статья посвящена исследованию проблемы квалификации действий должностных лиц и определению должностного лица как субъекта незаконных действий в отношении к религиозным сооружениям или святыням. Автором рассматриваются проблемные вопросы уголовной ответственности должностных лиц за незаконные действия, предусмотренные статьями 178, 179 УК Украины, анализируется классификация общего и специального субъектов преступления в отечественном уголовном законодательстве, дается оценка правовым понятиям «специальный субъект» и «должностное лицо».

Ключевые слова: уголовное право, религиозные сооружения и святыни, субъект преступления, квалификация действий, должностное лицо.

This article is devoted to the problem of actions' determination of officials and definition of officials, as the subject of illegal actions on religious buildings and relics. The author discusses the problematic issue of criminal liability of officials for illegal acts under Art. 178, 179 of the Criminal Code of Ukraine, is analyzed the classification of general and specific subjects of crime in national criminal law, is given an assessment of the concept of «special subject» and «official».

Key words: criminal law, religious constructions and relics, subject of crime, actions' qualification, official.

Однією з умов успішного розвитку України є реформування українського законодавства. Соціально-економічні, політичні проблеми у суспільстві пов'язані також з певним рядом юридичних проблем. І одна з багатьох – це злочини, вчинені спеціальними суб'єктами та в співучасті з іншими особами. На сучасному етапі розвитку Української держави такі злочини набули особливо-

го поширення в Україні, характеризуються високим рівнем суспільної небезпеки.

Метою статті є визначення особливостей кваліфікації дій службових осіб як суб'єктів спеціального злочину щодо релігійних споруд або святинь. Ця мета зумовлює постановку й необхідність вирішення таких завдань: проаналізувати визначення поняття «спеціальний

© Білаш О. В., 2013

суб'єкт злочину», проаналізувати і визначити співвідношення ознак понять «службова особа» та «посадова особа», розробити пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства.

На різних етапах розвитку кримінально-правової науки питанням визначення понять «суб'єкт злочину», «спеціальний суб'єкт злочину», кримінально-правової характеристики їх ознак були присвячені дослідження таких вітчизняних вчених, як Є. Л. Стрельцов, В. Г. Павлов, В. Г. Розенко, В. В. Устименко та ін. Разом з тим, сучасні реалії суспільного життя, останні події вимагають більш ретельного дослідження та визначення поняття спеціального суб'єкта злочину щодо релігійних споруд або святинь.

Законодавець, конструюючи кримінально-правові норми, що містяться в статтях 178, 179 КК України, не передбачив наявність спеціального суб'єкта. Однак, як показує аналіз об'єктивної сторони даних складів злочинів, вказівка в статті на наявність спеціального суб'єкта злочину, такого як особа, що використовує своє службове становище, стала б актуальною. Виділення спеціального суб'єкта стало б відображенням існуючої ситуації в даній сфері та вплинуло б на кримінальну відповідальність за вчинення даних злочинів (шляхом диференціації покарання).

Службова особа може давати незаконні накази тощо, виконання яких завдає шкоди релігійним спорудам чи святиням, або службова особа особисто своїми зусиллями чинить злочин проти віросповідання, використовуючи для цього свою посаду, або вступає в змову з іншими особами і забезпечує вчинення такого злочину. У подібних ситуаціях злочин здійснюється лише завдяки службовому становищу винного (перевазі в посаді), який використовує його всупереч інтересам служби [1, с. 464]. Так, наприклад, згадуваний випадок, коли у 2012 році напередодні Дня Незалежності України в центрі міста Херсона було бульдозером зруйновано храм, що

був у спільному користуванні Німецької Євангелічно-Лютеранської Церкви в Україні і Української Греко-Католицької Церкви, й освячений хрест. На цьому місці вирито глибоку яму. Акт вандалізму здійснено будівельною фірмою «Парнас», представник якої безпосередньо керував діями робітників. При цьому поведінка його була демонстративно цинічною [2].

З огляду на нашу пропозицію щодо передбачення спеціального суб'єкта в статтях, що встановлюють відповідальність за незаконні дії щодо релігійних споруд або святинь, вважаємо принциповим з'ясування змісту спеціального суб'єкта злочину, встановлення його ознак, змісту та співвідношення термінів «посадова особа» та «службова особа».

Одні вчені спеціальними суб'єктами визначають осіб, які мають не тільки загальні властивості всіх суб'єктів злочину (осудність та вік), але і характеризуються додатково особливими, лише їм властивими якостями [3, с. 138]. У цьому визначенні головний акцент робиться на різниці загального та спеціального суб'єкта злочину шляхом вказівки на додаткові ознаки, хоча вони не називалися.

Інші науковці вважають, що спеціальним суб'єктом є особа, що має певні особливості, які передбачені в диспозиції відповідної норми Кримінального кодексу [4, с. 8; 3, с. 54].

Третя група юристів вважає, що спеціальним суб'єктом є особа, яка, крім необхідних ознак суб'єкта (осудність і вік), має ще і особливі додаткові ознаки, які обмежують можливість притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб за вчинений злочин [6, с. 82]. У цьому визначенні не передбачено, на нашу думку, дуже важливе положення про те, що ознаки спеціального суб'єкта злочину повинні бути передбачені у кримінальному законі або виходити з нього. Як бачимо, протягом розвитку кримінального законодавства в юридичній літературі висловлювалися різні думки стосовно змісту ознак, які характеризують спеціальний суб'єкт злочину.

Уперше спробу систематизувати види спеціальних суб'єктів шляхом їх класифікації зробили правознавці Н. С. Лейкіна та Н. П. Грабовська, які писали про ознаки, що характеризували: 1) державно-правовий стан особи (іноземець, особа без громадянства); 2) професійний статус, особливу якість роботи, що виконується; 3) посадове становище особи; 4) демографічні ознаки – стать, вік тощо [7, с. 391].

Інші вчені давали класифікацію, в якій характеризували: 1) правовий стан суб'єкта; 2) професію або діяльність суб'єкта; 3) взаємовідносини винного з потерпілим; 4) фізичні властивості особи винного [8, с. 90–91].

На думку правників В. І. Розенка, В. К. Матвійчука, всі ознаки спеціального суб'єкта злочину можна поділити на такі великі групи: 1) ознаки, що характеризують соціальну роль і правовий стан суб'єкта; 2) фізичні властивості суб'єкта; 3) взаємовідносини суб'єкта з потерпілим [9, с. 27].

Професор Р. О. Оримбаєв, наприклад, класифікує спеціальні суб'єкти з урахуванням таких ознак: 1) правового стану особи; 2) демографічних (фізичних) властивостей винного; 3) посадового становища, виконання певної роботи та професії особи; 4) колишньої анти-соціальної діяльності або повторності [5, с. 50].

Правознавець Н. А. Мирошніченко поділяє ознаки спеціального суб'єкта злочину таким чином: 1) ознаки, що характеризують державно-правове становище особи (іноземець, особа без громадянства); 2) ознаки, що характеризують її професійний статус; 3) ознаки, що характеризують посадове становище, особливі якості роботи, що виконується; 4) демографічні ознаки – стать, вік, рідні стосунки [10, с. 55].

На думку академіка В. Я. Тація, ознаки спеціального суб'єкта злочину певною мірою є обмежувальними, тому що вони визначають, що певний злочин може вчинити не будь-яка особа, а лише та, яка володіє такими ознаками [11, с. 144].

Треба сказати, що серед питань, які стосуються спеціального суб'єкта, найбільш дискусійними у вітчизняній кримінально-правовій науці є питання співвідношення понять «посадова» та «службова» особи та змісту терміна «службова особа».

У чинному Кримінальному кодексі України відповідний розділ Особливої частини має назву «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», а у примітці 1 до статті 364 КК України передбачено вже поняття службової особи (хоча його зміст суттєво не відрізняється від змісту поняття посадова особа, що раніше передбачалося у Кримінальному кодексі 1960 року). Поряд з цим міститься вказівка, що службовими особами визнаються такі особи, які виконують вказані функції незалежно від форми власності, а також у пункті 2 примітки 1 до статті 364 КК України вказується, що службовими особами визнаються також іноземці або особи без громадянства, які виконують обов'язки, передбачені у пункті 1 примітки 1 статті 364 КК України. Аналіз кримінально-правових норм надає змогу сказати, що ані законодавець, ані науковці суттєвої різниці між термінами посадова та службова особи не вбачали.

На конституційному рівні поряд з терміном «службова особа» використовується також поняття «посадова особа». Так, у статті 40 передбачено, що усі мають право направляти індивідуальні чи колективні звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. У статті 56 також поряд вживаються ці два терміни, зміст яких не розкривається [12].

У статті 2 Закону України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 року, який втратив чинність з 1 січня 2013 року, навіть спеціально виокремлюються по-

садові особи із числа державних службовців. Згідно з нею посадовими особами вважаються керівники, заступники керівників державних органів та їхнього апарату, інші державні службовці, на яких законами та іншими нормативними актами покладається здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій [13].

Тобто термін «службова особа» вживається поряд з терміном «посадова особа». При цьому термін «службова особа» є ширшим за поняття «посадова особа», оскільки будь-яка посадова особа є службовцем, але не кожний службовець визнається посадовою особою.

Відповідно до вітчизняного законодавства службових осіб можна поділити на: 1) представників влади або місцевого самоуправління; 2) службовців, які на підприємствах, установах чи організаціях, незалежно від форми власності, займають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій; 3) осіб, що виконують перераховані функції за спеціальними повноваженнями, якими особа наділяється повноважним органом державної влади, місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом або повноважною посадовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом; 4) посадових осіб іноземних держав та міжнародних організацій, а також іноземних третейських суддів, суддів і посадових осіб міжнародних судів. У цій примітці, на нашу думку, фактично йдеться про службових осіб публічного права.

Таким чином, аналізуючи зміст Кримінального кодексу України та вказаних нормативно-правових актів, слід зазначити, що, по-перше, термін «службова особа» є ширшим за поняття «посадова особа», оскільки будь-яка посадова особа є службовою, але не кожний службовець визнається посадовою особою. Ці терміни можуть самостійно вживатися,

але при цьому необхідно їх єдине, чітке визначення; по-друге, кримінально-правове визначення терміна «службова особа» є ширшим за його конституційно-правове визначення, тому в органічному (конституційному) законі пропонується передбачити єдине для всіх галузей права визначення службової особи; по-третє, немає правових підстав для виділення ознак службової особи у частинах третій та четвертій статті 18 КК України та ділити службових осіб на службових осіб приватного та публічного права, оскільки це ускладнює розуміння поняття службової особи.

Ще одним складним питанням при кваліфікації злочинів, що вчиняються службовими особами, є питання про визначення змісту поняття «використання службового становища».

У спеціальній літературі існує точка зору, що поняття використання службового становища потрібно обмежити через віднесення до нього тільки посадових осіб, а також осіб, що виконують управлінські функції в комерційних або інших організаціях. Так, на думку правознавця А. В. Шнітенкова, вчинення злочинів «рядовим службовцем не свідчить про підвищену суспільну небезпеку вчиненого, а тому не може кваліфікуватися із застосуванням цієї ознаки. Більше того, в іншому випадку будуть зрівнюватися по своїй кримінально-правовій оцінці злочини, вчинені суб'єктами, які суттєво різняться по характеру наданих їм по службі повноважень» [14, с. 333].

Інші вчені справедливо відзначають таке: «Службові повноваження, більше того, можливості, наявні у особи завдяки її службі, службовому авторитету, не тільки здатні, але й насправді підвищують суспільну небезпеку вчиненого злочину. Навіть залишаючись рядовим службовцем, останній, перебуваючи в системі службової ієрархії, має, як правило, можливість посприяти, вплинути, ухвалити рішення, діючи в рамках своїх службових повноважень, яких не мають особи, що не є службовцями організації.

Такі його особливі можливості по службі – як потенційні, так і реально реалізовані – підвищують суспільну небезпеку злочинних діянь» [15, с. 129].

Неоднозначний підхід в оцінці протиправних дій службовців, що не відносяться до посадових осіб і осіб, що здійснюють управлінські функції в комерційних і інших організаціях, породив проблему криміналізації поборів (службової корисливості) особами, висновки яких виступають юридично обов'язковою передумовою для прийняття управлінських рішень уповноваженими суб'єктами [16, с. 255].

Найбільш повне та змістовне визначення поняття «використання службового становища» можна вивести з коментаря професора М. І. Мельника до статті 364 КК України: «це будь-яке умисне використання службовою особою, яка має владні повноваження, всупереч інтересам служби своїх прав і можливостей, пов'язаних з посадою». Це передбачає наявність взаємозв'язку між службовим становищем винного і його поведінкою, яка виражається в незаконних діях або бездіяльності. Службова особа прагне скористатися своїм службовим становищем, яке передбачає як наявність передбачених законами та іншими нормативно-правовими актами повноважень (прав і обов'язків), так і наявність фактичних можливостей, які надає їй сам авторитет посади (її загально визнана вага, важливість, впливовість) [17, с. 850].

Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що у злочинах, передбачених статтями 178, 179 КК України, особли-

вості безпосереднього об'єкта посягання та механізм заподіяння шкоди даному об'єкту такі, що використання службовою особою свого службового становища як способу вчинення злочину значно підвищує типовий ступінь суспільної небезпеки [18, с. 205–206]. Також нерідко саме службове становище значно полегшує вчинення злочину або взагалі робить його можливим [19, с. 101].

З цього виходить, що питання, пов'язане з посиленням кримінальної відповідальності за незаконні дії щодо релігійних споруд або святинь, вчинені особою з використанням свого службового становища є своєчасними та актуальними.

На підставі вказаного пропонуємо як кваліфікуючу ознаку незаконних дій щодо релігійних споруд або святинь – вчинення зазначених дій службовою особою з використанням службового становища.

Отже, приходимо до висновку, що суб'єктом злочинів, передбачених статтями 178, 179 КК України, може виступати фізична осудна особа (громадянин України, іноземний громадянин, особа без громадянства або з подвійним громадянством), яка до вчинення злочину досягла шістнадцятирічного віку. Крім того, пропонуємо суб'єктом злочину у запропонованій нами редакції частини другої статті 178 КК України вважати службову особу, яка на виконання злочинної мети використовує своє службове становище. Ці положення цілком відповідають тяжкості і суспільній небезпеці цього злочину.

Література

1. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С. Б. Гавриш. – К. : Вид-во Ін-ту Законодавства Верхов. Ради України, 2002. – 634 с.
2. Бузак Т. Руйнування Храму або «Коли закінчиться криза»? [Електронний ресурс] / Т. Бузак. – Режим доступу: <http://politiko.ua/blogpost5889>.
3. Орлов В. С. Суб'єкт преступления по советскому уголовному праву / В. С. Орлов. – М. : Госиздат юрид. лит., 1958. – 258 с.
4. Владимиров В. А. Суб'єкт преступления по советскому уголовному праву : лекции / В. А. Владимиров, Г. А. Левицкий. – М. : Высш. шк. МООП РСФСР, 1964. – 59 с.
5. Орымбаев Р. О. Специальный субъект преступления / Р. О. Орымбаев. – Алма-Ата : Наука, 1977. – 151 с.

6. Устименко В. В. Специальный субъект преступления / В. В. Устименко. – Харьков : Вища школа, 1989. – 104 с.
7. Курс советского уголовного права. Часть общая : в 2 т. / [отв. ред.: Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский]. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – Т. 1: Часть общая. – 1968. – 646 с.
8. Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве / П. С. Дагель. – Владивосток : Изд-во Дальневост. гос. ун-та, 1970. – 132 с.
9. Розенко В. Г. Суб'єкт злочину : лекція / В. Г. Розенко, В. К. Матвійчук. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1993. – 36 с.
10. Мирошниченко Н. А. Состав преступления : текст лекций / Н. А. Мирошниченко. – Одесса : Юрид. лит., 2003. – 78 с.
11. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташица, В. Я. Тація. – К. ; Х. : Юрінком Інтер : Право, 2001. – 416 с.
12. Конституція України. – К. : Парламент. вид-во, 2007. – 64 с.
13. Про державну службу : Закон України від 16 грудня 1993 р. № 3723-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
14. Шнитенков А. В. Использование служебного положения как квалифицирующий признак преступлений / А. В. Шнитенков // Противодействие преступности: уголовно-правовые, криминологические и уголовно-исполнительные аспекты : материалы рос. конгресса уголов. права (Москва, 29–30 мая 2008 г.). / [отв. ред. В. С. Комиссаров]. – М., 2008. – С. 331–334.
15. Иногамова-Хегай Л. В. Квалификация преступлений с использованием служебного положения / Л. В. Иногамова-Хегай, С. С. Черобедов // Уголов. право. – 2008. – № 4. – С. 25–30.
16. Егорова Н. А. Теоретические проблемы уголовной ответственности за преступления лиц, выполняющих управленческие функции (управленческие преступления) : монография / Н. А. Егорова. – Волгоград : Перемена, 2006. – 552 с.
17. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [3-те вид., переробл. та допов.]. – К. : Атіка, 2005. – 1064 с.
18. Волколупова В. А. Должностное лицо как субъект уголовной ответственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. А. Волколупова. – Волгоград, 2002. – 303 с.
19. Тарасова Ю. В. Специальный субъект преступления и его значение в уголовном праве : монография / Ю. В. Тарасова ; [под ред.: А. С. Михлин]. – М. : ВНИИ МВД России, 2007. – 128 с.